

Istorijski korijeni genocida nad Bošnjacima¹

Avdo Sućeska

Sažetak

Istorijski korijeni genocida nad Bošnjacima nalaze se u ponašanju Austrije, Venecije i Rusije prema muslimanima, posebno Bošnjacima, u ratovima sa osmanskom državom. Za razliku od osmanske muslimanske države u kojoj je važio princip iz Kur'ana „La ikrahe fi-d-dini“ (nema prisile u vjeri) hrišćanske države primjenjivale su srednjevjekovno pravilo „Cuius regio, illius religio“ (čija je zemlja /država/ toga i vjera). Polazeći od tog pravila hrišćanske države su uništavale muslimane ukoliko su oni odbijali da prihvate hrišćansku religiju. To je naročito došlo do izražaja u toku tzv. Velikog rata (1683–1699. godine) kada su mnogi muslimani, a naročito Bošnjaci poubijani, a mnogi, naročito zarobljene žene i djeca, silom pokrštavani. Ta praksa postojala je sve do rata između Austrije i Osmanskog carstva (1788–1790), kada je prosvjećeni austrijski car Josip II Bošnjacima, ukoliko ostanu mirni, obećao ličnu i imovinsku sigurnost i prvi put ravnopravnost islama sa drugim vjeroispovijestima, pa čak i plaćanje vjerskih službenika iz državne blagajne. Time genocid nad Bošnjacima nije prestao, jer tu sramnu ulogu preuzimaju susjedi Bošnjaka: Srbi i Crnogorci, koji sve do današnjeg dana na najsvirepiji način vrše genocid nad Bošnjacima, nezapamćen u ljudskoj istoriji.

¹ Rad je prije izlaska iz štampe ovog broja *Priloga za orijentalnu filologiju* objavljen kao poglavlje u knjizi: Avdo Sućeska, *Bošnjaci u Osmanskoj državi*, Vijeće Kongresa bosansko-muslimanskih intelektualaca, Sarajevo, 1995.

Istorijski korijeni genocida nad Bošnjacima (Muslimanima) nalaze se u dalekoj prošlosti koja započinje osvajanjem balkanskih zemalja od strane Turaka Osmanlija. Osvajački poduhvati Osmanlija bili su nošeni idejom uspostave vlasti jedne islamske države na osnovama šerijata, po kome je Kur'anom zabranjeno nasilno prevjeravanje (La ikrahe fi-d-dini). To znači da su Osmanlije, prilikom svojih osvajanja, koja su kao i sva osvajanja u historiji bila praćena žestokim okršajima, pogibijama ratnika, pljačkanjem, zarobljavanjem i odvođenjem u ropstvo jednog broja zatečenog stanovništva, uspostavom mira garantovali pokorenom hrišćanskom stanovništvu ličnu i imovinsku sigurnost i slobodu vjeroispovijesti.

Sasvim suprotno ponašale su se evropske hrišćanske sile (Austrija, Mletačka i dr.) kad im se pružila prilika da krenu u protivofanzivu osobito poslije poraza Osmanlija pod Bečom 1683, čiji je rezultat bio istjerivanje Osmanlija iz srednje Evrope.

Pošto su hrišćanski saveznici u ratu sa osmanskim muslimanskom državom primjenjivali pravilo „Cuius regio, illius religio“ (čija je zemlja /država/, onog je i vjera) žestoka ofanziva hrišćanskih saveznika bila je nošena idejom osvete i zatiranjem svega što je na prostorima kojim su zagospodarili podsjećalo na islam i muslimane. Tada je istrebljenje muslimana radikalno sprovedeno, bilo njihovim fizičkim uništenjem ili prevođenjem u hrišćansku vjeru. To je došlo do snažnog izražaja i u odnosima hrišćanskih saveznika prema Bošnjacima koji su u toku tzv. Velikog rata (1683–1699) podnijeli ogromne lične i materijalne žrtve.

O prilikama u Bosni u to vrijeme nalaze se važni podaci u Hronikama domaćih hroničara i ljetopisaca² kao i u osmanskim službenim i drugim dokumentima. Izvjestan broj podataka nalazi se u sačuvanim fragmentima sidžila kadije iz Jajca (1692–1694),³ zatim u jednom tzv. saky sidžilu iz posljednjih decenija XVII stoljeća, koji se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu,⁴ a najviše podataka sadrži

² Jelenić J.: „Ljetopis fra Nikole Lašvanina“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu (GZM)* za godinu 1914/1915, Sarajevo 1916. Novo izdanje Fra Nikole Lašvanina, *Ljetopis*, IRO „Veselin Masleša“, Sarajevo 1981; Stojanović Lj.: „Srpski rodoslovi i ljetopisi“, *Glasnik SUD*, knj. 53, Beograd 1883.

³ Truhelka Ć.: „Pabirci iz jednog jajačkog sidžila“, *GZM*, XXX, Sarajevo, 1918, str. 157–176.

⁴ Saky sidžil br. 131 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu (GHBb). Podatke iz

Kodeks (Zbornik isprava) koji se nalazi u biblioteci Türk Tarih Kurumu u Ankari.⁵ Na taj izvor prvi je u nauci skrenuo pažnju Halil Inaldžik u svome radu „Saray Bosna şeriye Sicillerine göre Viyana bozgunundan sonraki harb yıllarında Bosna“.⁶ Inaldžik je u ovom radu objavio najkarakterističnije detalje koji pružaju potresnu sliku jednog stanja u kome se našlo stanovništvo Bosne poslije porobljavanja i spaljivanja Sarajeva od strane princa Eugena Savojskog (1697). Inaldžik se nije osvrtao na porijeklo i prirodu spomenutog historijskog izvora. To je prije nekoliko godina učinio Alija Bejtić u svojoj raspravi „Sarajlija Abdulah Drnišlija i njegov zbornik bosanskih memorijala 1672–1719“.⁷ Minucioznom analizom ovog rukopisa, Bejtić je utvrdio da to nije kadijski sidžil kako se do tada pogrešno mislilo, već da je riječ o jednom kodeksu koji najvećim dijelom sadrži memorijalne isprave (arz, arzuhal, ilam i dr.) iz Bosne, koje je sakupio, a neke i lično pisao, učeni Sarajlija Abdulah Drnišlija, koji je u to vrijeme obavljao razne funkcije, a najčešće je bio muderis, kadija, mufetiš i dr. u Bosni.

Bosanski pašaluk je već od svog postanka (1580) imao karakter krajine (serhat). Kao takvom njemu je bilo namijenjeno posebno mjesto u Carstvu. Skoro svo njegovo odraslo muško stanovništvo, na ovaj ili onaj način, bilo je angažovano u vojnim akcijama Osmanlija.⁸ Bosna je

tog sidžila koristio je u svom radu Sokolović O.: „Prilike u Bosni podkraj XVII stoljeća (prilog građi za povijest Bosne i Hercegovine)“, Sarajevo 1943.

⁵ Fotokopije i prijevod tog izvora na naš jezik nalaze se u Akademiji nauka i umjetnosti BiH (ANUBiH). Najviše ga je do sada u svojim radovima koristio Alija Bejtić: „Pjesnik Sabit Alaaddin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski munla“, *Anali GHBb*, knj. II-III, Sarajevo 1974, str. 3–20; „Iz Drnišlijin Zbornika bosanskih memorijala 1672–1719“, *Anali GHBb*, knj. IV, Sarajevo 1976, str. 177–186; „Sarajlija Abdulah Drnišlija i njegov Zbornik bosanskih memorijala 1672–1719“, *Radovi ANUBiH*, knj. LX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 19, Sarajevo 1977, str. 201–241; „Srednjevjekovni grad Hodidjed bio je na Vratniku u Sarajevu“, *Radovi ANUBiH*, knj. LXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 20, Sarajevo 1979, str. 107–148.

⁶ Inalcik H.: „Saray Bosna şeriye sicillerine göre Viyana bozgunundan sonraki harb yıllarında Bosna“, *Tarih vesikalar*, Sayı: 9, Cilt II, str. 178–187, Sayı: 11, Cilt. II, str. 372–384.

⁷ Upor. Bejtić A. „Sarajlija Abdulah Drnišlija...“, str. 202–205.

⁸ Opširnije o tome vid. Sućeska A.: *Ajani (prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka)*, Naučno društvo BiH, Sarajevo 1965, str. 181–222; Vasić M.: *Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom*, Sarajevo 1967.

davala najveći broj graničara i članova tvrđavskih posada u Mađarskoj, Slavoniji, Lici i Dalmaciji. Evlija Čelebija u svojoj Seyahatnami bilježi da se „čak svi ratnici na krajini (serhat) ejaleta Budima, Egre, Kanjiže i Bosne u svih sedam stotina i šezdeset pograničnih tvrđava regrutuju iz serhata Bosne. Oni dan-noć vode bojeve, čarkanja, ratove i bitke s neprijateljima na sve strane“.⁹ Sigurno je, prema tome, da je u pohodu Kara Mustafa-paše na Beč učestvovao veliki broj Bošnjaka, kao spahije, janjičari, sekbani i dr. Mnogi su pod Bečom izginuli, ili bili zarobljeni, a još većim stradanjima izloženi u žestokoj ofanzivi saveznika u godinama poslije poraza Turaka pod Bečom. Iako saveznici u svojoj ofanzivi nisu imali onakve sjajne uspjehe prema Bosni kao u Srbiji, Makedoniji, Kosovu i dr., njihov pritisak se osjećao i u Bosni, i to na svim njenim granicama,¹⁰ a njegova je težina postajala tim veća što je takvom ofanzivom saveznika Bosna bila opkoljena sa svih strana i takoreći odsječena od Istambula. Time je njeno stanovništvo bilo potpuno prepušteno samo sebi – da se samo brani, snabdijeva i održava goli život. Ta okolnost, zatim činjenica da je najveći broj borbenog ljudstva iz Bosne stradao na prostranim ratištima u Mađarskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Srbiji i dr., kao i činjenica da je nekoliko godina prije prodora Savojskog u Sarajevo u Bosni harala suša, glad i kuga, čemu su se pridružili razbojništva i nemilosrdna pljačka od strane hajduka,¹¹ stavili su stanovništvo Bosne pred najteže iskušenje u njegovoj istoriji. Potresnu sliku toga stanja snažno je izrazio domaći ljetopisac Lašvanin. Opisujući prilike u Bosni u 1690-oj godini, Lašvanin, između ostalog, navodi da u vrijeme kada je Bosnom upravljao vezir Husejin-paša (1687/90) pomori oganj (vrućica, groznica) u proljeće ljude gore nego kuga, zatim iste godine pade snijeg i mraz na žito i tada nastade glad kakvu do tada niko nije zapamtio, te pomrije mnogo naroda od gladi. U isto vrijeme, mnogo je naroda bježalo pred carskom vojskom od Save, navodi dalje Lašvanin, te kud god bi se naišlo ležahu mrtvaci, koje niko nije imao da zakopava, a ljudi su jeli resu ljeskovu, koru od drveta, vinovu lozu, pse i mačke, u Sarajevu izjedoše djeca mrtvu mater, u Banjaluci koga bi god objesili, po noći bi

⁹ Evlija Čelebi, *Putopis* (odlomci o jugoslovenskim zemljama, prevod, uvod i komentar napisao H. Šabanović), Svjetlost, Sarajevo 1967, str. 122.

¹⁰ Upor. Bašagić S.: *Kratka uputa u prošlost BiH*, Sarajevo 1900, str. 79–88; Prelog M.: *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade*, I dio (1463–1739), str. 103–115.

¹¹ Upor. Sokolović, n. d., 3–6, 11–30.

ga gladni ljudi izjeli. U isto vrijeme paša je sjekao i vješao uskoke i rajū, koga bi god pred njega doveli. I te bi ljudi mrtvace sve pojeli.¹² Slične podatke o strašnim prilikama u Bosni u to doba zabilježili su i neki drugi savremenici. Tako je jedan Dubrovčanin zapisao da u Sarajevu i Konjicu vlada nezapamćena glad, da su ljudi zbog gladi pobili i pojeli sve pse, da je u Sarajevu obješen jedan čovjek, a po noći leš skinut i pojeden.¹³ Jedan drugi domaći ljetopisac navodi da te godine jedoše ljudi pasje meso, konjsko i ljudsko.¹⁴

Sličnu sliku o teškim prilikama u Bosni toga vremena nalazimo i u osmansko-turskim izvorima, na prvom mjestu u predstavkama (arz, mahzar, ilam) iz Bosne, koje se nalaze u Zborniku bosanskih memorijala Abdulaha Drnišlije. U tom pogledu su naročito važne predstavke i izvještaji koji su slati u vrijeme kada su Bosnom upravljali veziri: Prištinali Topal Husejin-paša (1687/90), Arap Girli Džafer-paša (1690/91), Korčali Mehmed-paša (1691/97), Šapčanin (Bugurdelenli) Sari Ahmed-paša (1697/98) i dr. Podaci iz tih dokumenata potpuno se slažu sa podacima citiranih domaćih hroničara i ljetopisaca. U više takvih predstavki i izvještaja, koje su stanovnici Sarajeva i cijele Bosne upućivali sultanu u devetoj i desetoj deceniji XVII stoljeća, sa gorčinom, bolom i neizmjernim strahom isticano je da je vilajet Bosnu neprijatelj opkolio sa svih strana, da je najveći broj kasaba i sela popaljen i porušen, njihovo stanovništvo u velikom broju pobijeno, ili opljačkano, a jedan broj odveden u ropstvo. Uz to, već nekoliko godina, počev od 1690. zemlja je zahvaćena sušom i nerodicom. Usljed toga je zavladała neviđena glad i siromaštvo, pa su mnogi prisiljeni da jedu svakojake lešine i druge nečiste stvari. Veći broj boraca iz svih društvenih slojeva muslimanskog stanovništva u ratu, koji se oduljio, izginuo je, a mnogi su pomrli od kuge i gladi, tako da u Bosni nema više ljudi sposobnih za borbu.¹⁵

Opustošenost zemlje, desetkovanje njenog za borbu sposobnog stanovništva, kao i stalni pritisak hrišćanske savezničke vojske na glavne strateške punktove na neposrednim granicama Bosne (Bihać,

¹² Upor. Lašvanin, *Ljetopis*, str. 164.

¹³ Stanojević G.: *Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka*, Beograd 1970, str. 421.

¹⁴ Stojanović Lj.: *Zapisi i natpisi*, knj. III, str. 179–180, br. 5712.

¹⁵ ANUBiH, *Kodeks A. Drnišlije*, (tzv. sarajevski sidžil iz Türk Tarih Kurumu, Ankara, u prijevodu Abdulaha Polimca) str. 52–55.

Gabela, Livno, Brod, Zvornik) ulivali su strah i nespokoјstvo cjelokupnom, naročito muslimanskom stanovništvu Bosne. U prvih nekoliko godina trajanja velikog rata, tačnije negdje do 1690, Bošnjaci su pokazali veliku požrtvovanost u fizičkom i materijalnom angažovanju na svim frontovima i u svim borbama koje su vođene poslije poraza Turaka pod Bečom. Te kao i nekoliko narednih godina, u vrijeme kada je u Bosni bio namjesnik Topal Husejin-paša, učinjen je izgleda posljednji veliki napor u mobilizaciji ljudstva i materijalnih sredstava za pružanje otpora napadačima neposredno na granicama Bosne (Zvornik, Novi i dr.),¹⁶ pri čemu su spomenuti vezir i njegovi službenici činili različite zloupotrebe i nasilje prema cjelokupnom domaćem stanovništvu. To saznajemo iz jednog fermana izdatog 1690. godine, koji je zabilježen u spomenutom saky sidžilu, a koji je izdat na osnovu žalbe (mahzar) stanovnika Sarajeva. U tom fermandu, između ostalog, stoji da je nakon što je u Sarajevo stigao vezir Husejin-paša, sarajevski muteselim Džafer ubrao od stanovništva sarajevskog kadiluka trideset kesa akči, a od samog grada Sarajeva pod nazivom „seymen akče“ svakog mjeseca, osim novca iz državne blagajne, još petnaest jukova (tovara), zatim od bogatijih stanovnika 80.000 akči pod nazivom „zi kudret akče“, dalje oko 100.000 tovara na ime ostavštine, nadalje 200.000 grla goveda itd.¹⁷ Napominjemo da je za vrijeme Topal Husejin-paše u Bosni kovan bakreni novac „mangure“, a to je, navodno, činjeno stoga da bi se u nedostatku novca, koji nije stizao iz Istambula, obezbijedile plate vojnicima koji su učestvovali u odbrani nekih tvrđava na granicama Bosne. Za kovanje novca Husejin-paša je konfiskovao od stanovništva najveći dio bakrenog posuđa i nakita.¹⁸ Istovremeno je u njegovo vrijeme, kao i u narednim godinama, nedostatak novca za plaće vojnicima namirivan iz vakufskih i maloljetničkih gotovina, koje su na taj način velikim dijelom nestale još prije provale E. Savojskog u Sarajevo, što potvrđuju opet podaci iz spomenutih dokumenata koji se nalaze u Zborniku bosanskih memorijala A. Drnišlije.¹⁹

¹⁶ Isto, str. 44–45, str. 194–196, str. 200–202.

¹⁷ Upor. Sokolović, n. d., str. 14–16.

¹⁸ Isto, str. 8–10, Lašvanin, *Ljetopis*, str. 164.

¹⁹ ANUBiH, Kodeks A. Drnišlije, str. 56–57, str. 69–71. O problemu vakufskih gotovina i njihovoj sudbini u Sarajevu vid. Sućeska A.: „Vakufski krediti u Sarajevu (u svjetlu sidžila sarajevskog kadije iz god. 1564/65/66)“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, II, Sarajevo 1954, str. 343–378.

Kada su skoro bila iscrpljena sva materijalna sredstva, a broj domaćih boraca sposobnih za nošenje oružja opao do najniže granice, u uslovima teških borbi oko Gabele, Livna, Bihaća i dr., Bošnjaci jedini izlaz iz te neizmerno teško situacije vide u stalnom traženju hitne pomoći ih Istambula. Svi izvještaji i predstavke iz Bosne, koji su slati u Istanbul u godinama neposredno pred osvojenje Sarajeva od strane Savojskog, ispunjeni su molbama za hitnu pomoć. Tako, npr. u jednoj predstavi iz 1693. godine. borci iz Bosne u povodu opasnosti napada neprijatelja na Livno, Bihać i utvrđene gradove na rijeci Savi, mole sultana da se smiluje nemoćnom stanovništvu (ehali) Bosne i najhitnije pošalje novčanu pomoć za mobilizaciju levenda, za nabavku topova i municije, jer ukoliko se to ne učini postoji najozbiljnija opasnost da sve tvrđave u Bosni padnu u ruke neprijatelja, a stanovništvo bude odvedeno u ropstvo.²⁰ Pošto je izložen čitav istorijat materijalnog i fizičkog stradanja stanovništva Bosne i ukazano na mjere koje su preduzimane (među njima i razne rekvizicije čak i uzimanje vakufskog novca i novca maloljetnika) za organizovanje odbrane Bosne, u jednoj predstavi iz 1695. godine stoji da je zemlja Bosna opkoljena sa svih strana, a stanovništvo obuzeto neizmjernim strahom, jer nema ni vojnika (asker), ni novca, ni municije, ni hrane, niti bilo čega što je potrebno za borbu i ratovanje. Zato, ako neprijatelj navali, a pomoć iz Istambula na vrijeme ne stigne, stanovnici Bosne će biti pregaženi, a bosanski vilajet okupiran,²¹ itd.

U nekoliko sličnih dokumenata ističe se neposredna opasnost koja prijete samom Sarajevu. Tako, u jednoj predstavi stanovništva Sarajeva iz 1694. godine, moli se sultan da pruži pomoć ugroženom Sarajevu, pošto njegovo stanovništvo nije u stanju da samo odbrani grad, jer se ranijih godina do kraja iscrpilo slanjem boraca za odbranu Gabele, a osim toga veći broj lica je pomro od raznih elementarnih nepogoda (suše, gladi, kuge i dr.).²² Još jače upozorenje na opasnost od napada na Sarajevo izraženo je u predstavi iz 1696. godine, takoreći neposredno pred ulazak u Sarajevo princa Savojskog. U toj predstavi, između ostalog, stoji da se stanovništvo (ehali) grada Sarajeva i njegove okoline nalazi u velikoj bijedi i većinom je nesposobno za borbu. O tome je

²⁰ ANUBiH, *Kodeks A. Drnišljije*, str. 23–27; str. 44–45, str. 52–55, str. 83–86.

²¹ Isto, str. 194–200.

²² Isto, str. 52–55.

neprijatelj na granici dobro obaviješten i ukoliko bi navalio na grad on bi vrlo lahko pao, jer ne bi imao ko da se neprijatelju uspješno odupre.²³

Da su spomenute slutnje i upozorenja Sarajlija bili sasvim realni i na mjestu pokazao je i Savojski, koji se, pošto je izgleda bio dobro obaviješten o prilikama u Bosni,²⁴ ne mogavši da osvoji Bihać i druge gradove na Bosanskoj krajini uputio dolinom rijeke Bosne da razori i opljačka najslabije branjeni njen punkt, šehar Sarajevo, u oktobru mjesecu 1697. godine. Pojediniosti o tom događaju su dovoljno poznate iz literature, pa je nepotrebno na ovom mjestu o tom govoriti. Zadovoljit ćemo se samo isticanjem opšte poznate činjenice da su grenadiri Savojskog za kratko vrijeme svog boravka u Sarajevu potpuno opljačkali njegovo stanovništvo, opustošili i zapalili grad. U tom požaru stradao je i najveći broj sakralnih objekata (džamije, crkve, medrese, tekije i dr.).²⁵ U jednom ilamu upućenom sultanu 1697. godine iz Bosne, s tim u vezi, između ostalog je zapisano da je, pošto je u Bosni opao broj vojnika (asker) a pomoć nije pritekla, neprijatelj u jakom sastavu stalno navaljivao na Bosnu. Neprijateljska armija je bila mnogobrojna, snadbjevena topovima i municijom, pa joj se Bošnjaci nisu mogli oduprijeti, usljed čega su pale tvrđave Doboj i Maglaj, a iza toga spaljena palanka Žepče. Odatle pa sve do Sarajeva neprijateljska vojska je s obje strane svoga kretanja opljačkala i popalila sva sela i kasabe i na koncu osvojila grad Sarajevo i njega potpuno spalila. Jedan broj stanovnika Sarajeva u panici je pobjegao, a starce, bolesne i iznemogle, žene i djecu neprijatelj je odveo u ropstvo. U toku rata, a naročito prilikom osvojenja Sarajeva izginulo je i nestalo na hiljade lica, zemlja je porušena i opustjela, a hrana i sve ostalo opljačkano. Svi stanovnici grada Sarajeva su izjednačeni, pa nema više razlike između bogatih i siromašnih. Glad je velika, zbog čega će veći broj ljudi morati da i dalje jedu lešine.²⁶

Ubrzo poslije prikazanih događaja nastupilo je među zaraćenim stranama primirje koje je, kao što je poznato, okončano potpisivanjem

²³ Isto, str. 96–97.

²⁴ Isto.

²⁵ Upor. Skarić V.: *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Sarajevo 1937, str. 112–113; Fajić Z.: „Stanje sakralnih i prosvjetnih objekata u Sarajevu razorenih za vrijeme provale Eugena Savojskog“, *Anali GHBb*, knj. VII–VIII, Sarajevo 1982, str. 89–108.

²⁶ ANUBiH, *Kodeks Abdulaha Drnišlije*, str. 220–232, str. 270–273.

mira u Sremskim Karlovcima (1699).²⁷ To je Bosni i njenom napaćenom stanovništvu omogućilo privremeni predah i okretanje obnovi razrušene i opljačkane zemlje. Porazi koje su pretrpjele Osmanlije u toku šesnaestogodišnjeg rata najviše su pogodili Bosnu i njeno stanovništvo. Osmanski izvori za stanje u Bosni toga doba upotrebljavaju izraz rasulo (inhilal).²⁸ I zaista, takvo je stanje i bilo, jer je ogroman broj bosanskog stanovništva u toku rata izginuo, veći broj se raselio, a mnogi gradovi i sela razoreni, opljačkani i spaljeni. Jednom riječju, čitav poredak je bio doveden u pitanje, pa se moralo početi o svemu skoro ispočetka.

Uz opisana stradanja i nevolje u kojima se našlo bosansko muslimansko stanovništvo, čiji je znatan broj potpuno istrijebljen, u Mađarskoj, Vojvodini, Slavoniji i Dalmaciji, najteže je Bošnjacima padala opasnost od njihovog prevjeravanja na čijem su udaru naročito bili nemoćni starci, žene i djeca. Na tu opasnost upozoravan je sultan u svim spomenutim mahzarima a naročito u mahzarima iz godine 1695, 1696, 1697, u kojima se između ostalog, ističe: „Mi smo potpuno iscrpljeni, pa bi, ako nam se ne pomogne, neprijatelj ovu sirotinju potpuno pregazio, bezbroj kratkovidih, zatim uglednih, poštenih i čestitih žena i djece podli nevjernik bi preobratio iz najbolje Muhamedove vjere u svoju iskrivljenu vjeru“, ili „Ako ne daj bože bilo sa koje strane neprijatelj navali, sve žene bez zaštite i udovice, siročadi i uopšte narod i sirotinja će biti pregaženi od neprijatelja, a zato će na sudnjem danu odgovarati oni koji ne uslišaju naše molbe i vapaje“.

Potresnu sliku pruža jedan opis stanja u Bosni u periodu velikog rata u mahzaru iz 1712. godine u kome, između ostalog stoji, „kada su udarili na nas, svi naši pogranični krajevi bili su se o sebi zabavili i nisu nam mogli priteći u pomoć. Sve što su muslimani imali imovine, hrane kao i sve ostalo je neprijatelj uništio. Sve džamije, mesdžide i uopšte sve građevine opljačkao i vatrom spalio. Bezbroj muslimana je odveo u ropstvo, od kojih se mnogi još uvijek nalaze u neprijateljskom zarobljeništvu. Što se tiče nemoćne djece i žena, nema tome ni broja koliko su ih preobratali iz Muhamedove vjere i preveli ih u svoju vjeru“.

Istrebljenje muslimana bio je zvaničan, službeni stav (državna politika) kršćanskih sila, koje su bile u sukobu sa osmanskom državom.

²⁷ Opširnije o tome vid. Kovačević E.: *Granice bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira*, Svjetlost, Sarajevo 1973, str. 15–64.

²⁸ ANUBiH, *Kodeks Abdulaha Drnišlije*, str. 220–232, str. 270–273.

On će se održati sve do posljednjeg rata između Austrije i Turske u XVIII stoljeću, koji je okončan Svištovskim mirom 1791. godine. To je najjasnije došlo do izražaja u povodu banjalučke bitke (1737–1739). Tako je pred upad cesarovaca u Bosnu car Karlo VI, juna 1737, izdao proglas, kojim je pozvao svo hrišćansko stanovništvo da se pridruži njegovim četama, a što se Bošnjaka („Turaka“) tiče garantuje se lična i imovinska sigurnost onima koji budu mirni i dobrovoljno se predaju. Svojinom i imovinom mogu slobodno raspolagati i otići kuda žele. Oni koji bi ostali moraju se pokrstiti, jer im pod Austrijom „zakon svoje vjere mjesta imati ne može“. ²⁹ Suočeni sa prijetnjom egzistencijalnog i duhovnog uništenja i protjerivanja sa svog rodnog tla Bošnjaci su sami bez pomoći centralne vlasti pružili na svim bojištima odlučan otpor, posebno glavnini austrijske vojske koja je operisala pod Banjalukom, ali grad nije uspjela zauzeti već je bila potpuno razbijena 4. VIII 1737. godine. ³⁰

Kao što je naprijed rečeno, Austrija mijenja stav prema Bošnjacima u tzv. Dubičkom ratu (1788–1791). ³¹ Početkom 1788. godine zaratile su Austrija i Rusija sa Osmanskim Carstvom, sa već ranije predviđenim ciljem konačnog osvajanja i podjele njenih evropskih posjeda. Bosna se ponovno našla na udaru, a Bošnjaci opet bili neposredno ugroženi. Pri tome, u proglasu cara Josipa II Bošnjacima se, ukoliko ostanu mirni, obećava lična i imovinska sigurnost i prvi put potpuna ravnopravnost islama sa drugim vjeroispovijestima, pa čak i plaćanje vjerskih službenika iz državne blagajne. ³² Iako su Bošnjaci i u tom ratu pokazali veliku hrabrost i otpor, za dvije godine ratovanja brojno i po opremi nadmoćna austrijska vojska zauzela je, i privremeno zadržala, jedino gradove na granici Dubicu, Novi i Gradišku. Iako je pružila snažan otpor ćesarovima, muslimanska vojska u Dubičkom ratu nije pokazala odlučnost i disciplinu iz Banjalučke bitke. Naprotiv, prema navodima Bašeskije u

²⁹ Babić Dragoslav, „Proglas cara Karla III (VI) na bosansko pučanstvo od god. 1737.“ *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, Zagreb, II/1900, str. 250–252.

³⁰ O tome vid. *Historija naroda Jugoslavije*, II, Zagreb 1959, 1324–1326; Handžić Adem, „Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-paša“, *Prilozi za orijentalnu filologiju V*, Sarajevo, 1955.

³¹ O tome vid. *Historija naroda Jugoslavije*, 1329–1331.

³² Isto.

njegovom Ljetopisu³³ i u službenim osmanskim dokumentima,³⁴ jedan broj muslimanskih boraca u odlučnom obračunu sa Austrijancima ponašao se defetistički, a neki su čak i dezertirali. Nije isključeno da je u tome odigrao izvjesnu ulogu i sadržaj Proglasa Josipa II. Slično nešto desit će se i 1878. godine.³⁵

Historical roots of the genocide against the Bosniaks

Summary

Historical roots of the genocide against the Bosniaks can be found in the attitudes of Austria, Venice and Russia to the Muslims, particularly the Bosniaks, during the wars with the Ottoman State. Unlike the Ottoman Muslim State, in which the Koranic principle „La ikrahe fi ddini“ (There is no forcing in faith) was respected, the Christian states applied the medieval principle „Cuius regio, illius religio“ (Religion is of those who are in power). Abiding by that principle, the Christian states destroyed Muslims if they refused to accept Christianity. This was particularly revealed during the so-called Great War (1683–1699) when many a Muslim, Bosniak first of all, was killed; many were captured, women and children particularly, and forcibly christened. That practice existed all the time until the war between Austria and the Ottoman Empire (1788–1790), when the enlightened Emperor Joseph II of Austria promised the Bosniaks, if they were peaceful, their personal security and the security of their property. Thus, for the first time, the equality of Islam with other religions was promised and even salaries for the religious officials from the national treasury. But, this did not stop the genocide against the Bosniaks as the role was taken over by the Bosniaks' neighbours – Serbs and Montenegrins, who have been until the present day committing genocide against the Bosniaks in the cruelest manner, unseen in the history of mankind.

³³ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis*, prevod s turskog, uvod i komentar M. Mujezinović, Sarajevo 1968, 347–372.

³⁴ Başbakanlık Arşivi İstanbul, Muhimme i Malije defteri iz godine 1789–91 (Kopije i regesta u Akademiji nauka BiH, Sarajevo).

³⁵ Vid. Kreševljaković Hamdija, Sarajevo u doba okupacije Bosne 1878; vid. još dokumente koje je objavio Berislav Gavranović, u knjizi *Bosna i Hercegovina u doba austrougarske okupacije 1878. godine*, Sarajevo 1973.